

הרב ר' דוד אברהם מנדלבוים ד"ר בשיבת חרושי הרי"ם, רמת החייל – ת"א

בדין הידור מצוה בנר חנוכה

א) בגמ' שבת (כ"א ע"ב): ת"ר, מצות חנוכה נר איש וביתו, והמהדרין נר לכל אחד ואחד, המהדרין מן המהדרין, ב"ש אומרים יום ראשון מדליק שמונה, מכאן ואילך פוחת והולך, ובי"ה אומרים יום ראשון מדליק אחת מכאן ואילך מוסיף והולך וכו' ע"כ.

2. הנה שמוצאים אנו בדין הדלקת נר חנוכה ענין מיוחד של מהדרין, ומהדרין מן המהדרין, ובאמת בכל המצוות יש דין זה וא"י בגמ' (ב"ק ט' ע"ב): אמר ר' זירא, בהידור מצוה עד שליש במצוה וכו' ולמסקנת הגמ' שם ר"ל שיוסיף האדם על הידור המצוה עוד שליש ממחירו בלא ההידור, ופרש"י: בהידור מצוה עד שליש במצוה: דתניא (שבת קל"ג ע"ב): זה קלי ואנוהו, התנאה לפניו במצוות וכו', (ובשבת קל"ג ע"ב אין הגי' כמו שהביא רש"י בדיוק ע"ש ובירושלמי פ"א ה"א דפאה גירסא שלישית ואכ"מ).

עכ"פ המבואר, דבכל התורה יש ענין ודין דהידור מצוה, וכן נפסק גם להלכה בשו"ע א"ח סי' תרנ"ז סעיף א', אך זה הדין להוסיף עד שליש מהמצוה, אך כאן בנר חנוכה נראה שהוא ענין מיוחד ההידור מצוה, שכן אנו נוהגים היום כדעת ב"ה שזה המהדרין מן המהדרין, ולא רק בתור תוספת מיוחדת אלא כן המנהג אצל כולם כאילו זה גוף הדין, וזה לא מוצאים בכל התורה,

וההסבר לזה י"ל בג' אופנים,

1. החידושי הרי"ם זצ"ל אמר ליישב קושית הפני" (שבת כ"ב). למה הוצרכו לנס הרי קי"ל דטומאה הותרה בציבור, ותי' החידושי הרי"ם דאחי"נ, אך בני באותו

זמן רצו לקיים את המצוה בהידור גמור ולא להיזקק לדין טומאה הותרה בציבור ע"כ, וזה הטעם שגם אנו נוהגים בנר חנוכה להדליק בהידור כדעת ב"ה = מהדרים מן המהדרין, כיון שגי' באותו דור החשמונאים השתדלו במיוחד לקיים המצוה בהידור.

עוד אמר החידושי הרי"ם זצ"ל ליישב קושית הב"י (א"ח סי' תרי"ע) מה ה' הנס ביום הראשון הרי כפך היה שמן ליום א', ותי' החידושי הרי"ם, דה' להם מספיק שמן עבור להדליק בפתילות דקות, שאינם מושכות הרבה שמן, אך כיון שזה הרבה יותר הידור להדליק בפתילות עבות ח"ה לא ה' להם מספיק, והם רצו לקיים המצוה בהידור ולזה לא ה' להם, לכן ה' הנס ביום הראשון שה' להם מספיק שמן כדי שיוכלו להדליק בפתילות עבות (וכן כתב ליישב בבית הלוי על חנוכה, ובפנים יפות פר' תצוה, ובשו"ת בכורי שלמה מהר"ת יו"ד סי' ל"ג ס"ק כ"ז – כ"ז ע"ש היטב). וזה אמר החידושי הרי"ם זצ"ל, גם הטעם שבחנוכה מקפידים לקיים המצוה בהידור, כיון שגם אז הם השתדלו לקיים המצוה בהידור וכנ"ל.

3.

עוד יש לבאר בזה עפ"י דבר השפ"א בליקוטים (לחנוכה) שכתב ח"ל: טמא כל השמנים שבהיכל, להקשות איך לא נמצא קצת שמן באיזה בית אחר בירושלים שלא ה' נטמא, וכי ה' טמא כל בתי בני ישראל, אבל נראה שה' שמנים כשרים, רק מה שהוכנו בהיכל ה'.

[קה]

מן המובחר ראשון שבראשון כמ"ש
מגרגרו בראש הזית וזה לא הי' בנמצא
וכו' ע"כ.

הנה לפי דבריו גי' יש טעם לשבח
מדרע להקפיד בנ"ח בהולקה היום דוקא
על הדין הידור, כיון שגי' אז הקפידו
ביותר על ההידור מצוה דבלא"ה לא היו
צריכים לנס וכנ"ל תתה יש להסתפק,
האם ההידור מצוה בנר חנוכה הוא כד"ן
הידור מצוה בכל התורה, הנלמד מקרא
דזה קלי ואנחנו וכנ"ל מרש"י בב"ק, או
שהוא דין מיוחד בחנוכה מהטעמים
הנ"ל, ונחל בעז"ה לבאר ולברר דין זה
מכמה וכמה ראיות.

בשו"ע או"ח סי' תרע"א סעיף א': ואפי'
עני המתפרנס מן הצדקה שואל או מוכר
כסותו ולוקח שמן להדליק ע"כ, ונחלקו
האחרונים עד איזה שיעור בנ"ח צריך
העני למכור כסותו, בביאור הלכה מביא
בשם ספר חמד משה, דהעני יש לו למכור
כסותו כדי שיהי' לו לעיקר החיוב דנר
איש וביתו, ולא ליותר מזה היינו למנהג
המהדרין, וכן כתב בבאר היטב כאן ס"ק
ב', וכ"כ אדמו"ר זצ"ל במכתבי תורה סי'
יד: ונ"מ לשואל ומוכר כסותו, אשר
בטח הוא רק לעיקר המצוה ולא לענין
ההידור וכו' ע"כ.

אכן האור שמח פ"ד מה' חנוכה הלכה
י"ב מדייק מלשון הרמב"ם שם דגם
בשביל ההידור יש הדין דשואל ומוכר
כסותו ע"ש.

ולכאורה יש לבאר דנחלקו האחרונים
הנ"ל בספק זה, דאי נימא דההידור בנ"ח
הוא כמו בכל התורה מדין הידור מצוה
מזה קלי ואנוהו, אי' הוא דין צדדי
במצוה ואינו חלק מהמצוה גופא, אלא
יש גוף המצוה יש הידור המצוה, ולכן
כיון שהעני קיים גוף המצוה דנר איש
וביתו, אינו צריך לשאול ולמכור כסותו
כדי לקיים הדין הצדדי של הידור מצוה
ופטור מזה מדין אנוס, אך אי נימא דבנ"ח

הוא דין מיוחד דהידור מצוה מהטעמים
הנ"ל, וזה נהי' חלק מגוף המצוה ממש,
ולא כמו בכל התורה, אי' שפיר י"ל
כסברת האור שמח דהעני צריך לשאול
ולמכור כסותו גם להידור, דזה חלק מגוף
המצוה ממש בנ"ח ודו"ק.

אכן נבוא לברר קצת עצם הדין
שהביא המחבר וכנ"ל דגבי נ"ח יש דין
דשואל ומוכר כסותו, דמנין נלקח דין זה
ואמאי לא נימא דכיון שאין לעני ממון
להדליק נ"ח הוא אנוס, ואנוס רחמנא
פטרי', ובמשנה (פסחים צ"ט ע"ב) אי' דין
זה גבי ד' כוסות וכן נפסק ברמב"ם פ"ז
דחמץ ומצה הלכה י"ג, וגם כאן בנ"ח
הביא הרמב"ם דין זה בפ"ד מה' חנוכה
הלכה י"ב, ובמגיד משנה כתב דהרמב"ם
לומד דין זה מהא דאי' כן גבי ד' כוסות,
והתם הטעם משום פרסומי ניסא, וכ"ש
בנר חנוכה דעדיף מקידוש היום וכו'
עכ"ד, ובלחם שם הקשה על המ"מ מש"כ
דכ"ש בנר חנוכה, איזה כ"ש יש כאן, הרי
מה דחנוכה עדיף מקידוש היום היינו כיון
שחנוכה הוא פרסומא ניסא משא"כ
קידוש היום, אך בד' כוסות הוה פרסומי
ניסא כמו חנוכה ואין זה כ"ש אלא דכמו
בד' כוסות, הוא הדין בנ"ח וצ"ע עכ"ד.
אכן הגר"א בשו"ע כאן ביאר דין זה,
דבפסחים (ק"ב ע"א) מבואר, דלצרכי
שבת יש לאדם לשאול על הפתחים,
ובפסחים (ק"ה ע"ב) מבואר דקידוש
בשבת קודם לסעודת שבת, ובשבת (כ"ג
ע"ב) מבואר דנר חנוכה קודם לקידוש
שבת, וא"כ אי' מדרע בנ"ח יש הדין
דשואל ומוכר כסותו דהוא כ"ש
מסעודת שבת עכ"ד הגר"א.

(ואולי זה כוונת המ"מ, דילפינן מדי'
כוסות לנ"ח דבתרויהו יש פרסומי ניסא,
ועוד הוא כ"ש כיון שניח עדיף מקידוש
היום וכנ"ל).

והנה בהא דנר חנוכה קודם לקידוש
היום הביא המ"ב סי' תרע"ח ס"ק ה'

מהמג"א דהיינו דוקא לנר איש וביתו ע"ש, אי"כ לפי"ז יהי' מדברי הגר"א הנ"ל במקור השו"ע ראי' ברורה לביאור הלכה ולא דו"ק דס"ל דהא דשואל ומוכר כסותו הוא רק לגבי נר איש וביתו דו"ק. עוד ביאור בדברי המ"מ הנ"ל (דמה הכ"ש כקו' הלח"מ) כתב באבני נזר או"ח ח"ב סי' תק"א ס"ק ב', שם כתב לחדש (וכן כתב גם במהר"ם שיק או"ח סי' של"א), דהא דק"ל אונס רחמנא פטרי', הוא רק במצוות שבין אדם למקום, דע"ז השי"ת פוטר האדם בשאינו יכול לקיים, אך מצוה הנוגעת לחבירו, מה יועיל פטור האונס, הא מ"מ לא קיים ונתן לחבירו המגיע לו, וכתב שם, דלפי"ז במצוות שיש בהם ענין דפרסומי ניסא שזה בין אדם לחבירו — שהשני יראה, פשיטא שלא יועיל הפטור דאונס, דמ"מ הרי לא היה פרסומי ניסא לשני, וביאר שם דזה הענין בד' כוסות, דבעי פרסומי ניסא לבני הבית לא מועיל שהוא אונס, דמ"מ הרי אין הפרסומי ניסא, ולכן ע"כ חייב לשאול ולמכור כסותו, ולפי"ז א"ש דבנר חנוכה הפרסומי ניסא אינו רק לבני הבית כמו בד' כוסות, רק הוא לכל העולם שמניח על פתח ביתו בחוץ, וזה שכתב המ"מ דבנ"ח הוא כ"ש מד' כוסות עכ"ד האב"י. (ולפי דבריו י"ל שפיר אולי הפרסומי ניסא הוא במהדרין מן המהדרין וצריך לשאול ולמכור כסותו עבור ההידור ג"כ, עכ"פ אין עפ"י דבריו שום ראי' ונטיה לצד זה או אחר. עוד ביאור בענין זה שמעתי מהגרפ"מ אלטר שליט"א, והוא ביאר, דהנה הא דבהידור מצוה עד שליש במצוה כתב הר"ן (בסוכה ל"ג.) והרשב"א (ב"ק ט') בשם הראב"ד, דזה דוקא במצות עשה, אבל במצוות ל"ת יתן כל ממנו קודם שיעבור, והביא זאת הרמ"א להלכה (או"ח סי' תרנ"ז סעיף א'), ורצה הגרפ"מ שליט"א לבאר דכיון דבנ"ח איכא לאו דלא תסור וגו' וכמבואר בגמ'

(שבת כ"ג ע"א), אי"כ הוה כמו ל"ת, ולכן בזה (וכן בד' כוסות דרבנן) יש הדין דשואל ומוכר כסותו ע"כ.

(ולפי"ד הגרפ"מ הנ"ל יש ליישב את קושית הר"ן בשבת (כ"ג ע"ב) שהקשה מדוע נ"ח קודם לקידוש היום, הרי נ"ח דרבנן וקידוש היום דאורייתא, ולפי"ד הגרפ"מ הנ"ל א"ש דבנ"ח יש ל"ת דלא תסור וכנ"ל, ובקידוש היום רק עשה, והרי ל"ת חמור יותר מעשה כדמבואר בגמ' יבמות ז' ע"א ודו"ק היטב).

הנה לפי"ד הגרפ"מ הנ"ל בביאור ענין דשואל ומוכר כסותו בנ"ח, ג"כ ברור דלפי"ז ע"כ האמת כמשי"כ בביאור הלכה והאמרי אמת וצ"ל הנ"ל דדין שואל ומוכר כסותו רק בנר איש וביתו ולא בהידור, דזה ברור דאדם שידליק נר איש וביתו ולא ידליק ההידור לא יעבור על מה שכתוב: לא תסור מן הדבר אשר יורוך וגו', ולא נקרא שסר ח"ו מהתורה וז"פ.

התבאר לנו א"כ, שיותר נראה ללמוד (עפ"י הגר"א הנ"ל וביאור הגרפ"מ אלטר שליט"א הנ"ל) כדעת הביאור הלכה והאמרי אמת דהדין דשואל ומוכר כסותו הוא בעיקר הדין דנר איש וביתו ולא בהידור מצוה, עכ"פ י"ל דהמחלוקת הנ"ל בדין זה תלויה בחקירה הנ"ל וכמו שהתבאר לעיל האם ההידור בנ"ח הוא כמו בכל התורה דין צדדי במצוה, או שבנ"ח הוא דין מיוחד וזה חלק מהמצוה דו"ק.

עוד נראה, דהנה בשפת אמת (שבת כ"א ע"ב ד"ה בגמ' ת"ר וכו') הסתפק, אם אדם הדליק נר חנוכה בלא הידור, היינו ביום ג' רחנוכה הדליק רק נר א', וקיים המצוה דנר איש וביתו, ולא קיים ההידור, דשכח דיש להדליק עוד מדין הידור, ואח"כ נזכר שלא הדליק בהידור, האם ידליק הנרות של ההידור ויברך מחדש או לא, ומסקנת השפ"א שאין ברכה מיוחדת על ההידור, (ג)

אלא כיון שכבר ביוך על העיקר, נר איש וביתו, ישרים אחיכ את נרות ההידור בלא ברכה ע"ש.

אכן אין דין זה כי פשוט, והמג"א א"ח סי' תרנ"א ס"ק כ"ה הביא מהאבדוריהם בשם הרמב"ם, ועפ"י דבריו שם נראה דס"ל דכה"ג צריך לברך על ההידור מחדש ע"ש, ובמחצית השקל להלן ריש סי' תרע"ז כתב ע"ד המג"א שהוא חידוש עצום שיש לברך על ההידור, הרי יד"ח מצות נר איש וביתו יצא כבר ומדוע יברך ברכה חדשה על ההידור ע"ש, ובשו"ת הגרע"א זצ"ל מהדו"ת סי' י"ג הביא מחלוקת האליהו רבה והפרי חדש (בסי' תרע"ב) האם על הידור מצוה (בני"ח) מברכים ברכה מיוחדת (וכאופן הנ"ל שהביא בשפ"א שהדליק הנר איש וביתו ושכח להדליק ההידור מצוה), והגרע"א זצ"ל הכריע שם דספק ברכות להקל ולא יברך.

עכ"פ מבואר דיש מחלוקת בפוסקים בדין זה האם מברכים על הידור מצוה או לא, ויש לבאר כעת דזה גופא המחלוקת כאן, האם ההידור מצוה בנר חנוכה הוא דין כמו בכל התורה והידור מצוה מזה קלי ואנהו, וא"כ אינו חלק מהמצוה רק דבר צדדי, פשיטא שע"ז לא שייך לברך במיוחד וכסברת השפ"א הנ"ל, אך אי נימא דבני"ח ההידור הוא דין מיוחד, ונהי' חלק מגוף המצוה, א"כ שפיר י"ל דאפשר לברך על זה בנפרד וכנ"ל דו"ק היטב. (ולפי"ז יוצא דהאמרי אמת לגבי הדין דשואל ומוכר כסותו, דס"ל דאין צריך למכור אלא לגוף החיוב דנר איש וביתו ולא להידור ס"ל כסברת השפ"א זצ"ל הנ"ל דמסקנתו דאין לברך על ההידור מצוה דני"ח, והיסוד בבי' הדינים הוא אחד וכנ"ל דההידור בני"ח הוא כמו בכל התורה ולא חלק מהמצוה ממש, וכביאור הגרפ"מ שליט"א וכנ"ל).

(ד) עוד יש לומר בזה, דהנה ברמ"א א"ח סי'

תרע"ה סעיף ג' כתב: ולדין וכו' קטן שהגיע לחנוך צריך להדליק ג"כ ע"כ, אכן במג"א סי' תרע"ז ס"ק ח' כתב דהמחבר לא ס"ל כן, וס"ל דקטן אינו חייב בני"ח וזה כסברת הביאור הלכה (בסי' תרע"ה) ח"ל: דנהי דמחוייב לחנכו, (היינו האב) היינו בדבר שיש בו חיוב על הגדול מצד הדין, אלא בזה דגם בגדול ליכא כי אם משום הידור מצוה, אינו מחוייב לחנך בו את הקטן עכ"ל, והיינו דסגי בנר איש וביתו מעיקר הדין, ובהידור מצוה דכל אחד ואחד מדליק אין הקטן חייב, אך הרמ"א חולק ע"ז וכנ"ל וס"ל דקטן חייב שפיר בהדלקת נ"ח ויש לחנכו במצוה כזו שהיא הידור מצוה, ועי' במקראי קודש לחנוכה סי' ט"ו משי"כ לבאר במחלוקת זו ע"ש, ויש לומר דג"כ זה הספק כאן האם הידור הוא חלק מעצם המצוה.

בשפת אמת שבת כ"א ע"ב ד"ה ויש לעיין (ה) וכו' הסתפק, למ"ד בבתה זקוק לה האם זקוק לה גם על ההידור ע"כ.

וי"ל דזהו הספק תלוי בספק הנ"ל דאם ההידור בני"ח הוא כמו בכל התורה, א"כ הוא דין צדדי, וי"ל דבזה אין הדין דכבתה זקוק לה, אך אי נימא דבני"ח הוא דין מיוחד ונהי' חלק מהמצוה א"כ שפיר זקוק לה גם על ההידור ודו"ק היטב.

והנה כיום נוהגים שאבי הבית מדליק נרות, ואח"כ מדליקים שאר בני הבית-הילדים, וכדברי הרמ"א (סי' תרע"א סעיף ג'): וי"א דכל אחד אחד מבני הבית ידליק וכו' והמנהג הוא כן דמדליקים ומברכים, והרי ההדלקה של בני הבית היא בגדר מהדרין, שהרי עיקר המצוה היא נר איש וביתו, ויוצאים יד"ח בהדלקת האב, ודין זה דבני הבית הוא בגדר מהדרין, והרי התבאר לעיל שיש מחלוקת אי מברכים על הידור מצוה, וכבר התעורר בזה במועדים וזמנים ח"ב סי' קל"ג.

ומזה דנוהגים כך שמברכים כה"ג, מוכח לכאורה דיש ברכה על הידור

מצוה ג"כ וצ"ע והיינו כנ"ל דבניח
ההידור הוא דין מיוחד ונח' חלק
מהמצוה ממש וצ"ע.

(ז) עוד יש לומר בספק זה, דהנה בתוס' שבת
כ"א ע"ב ד"ה והמהדרין וכו' כתבו, דב"ש
וב"ה לא קאי על המהדרין – דנר לכל
אחד ואחד, דא"כ אין היכר בנרות,
דיחשבו דכל כך בני אדם יש בבית ע"ש,
אך הרמב"ם חלוק כידוע על דברי התוס'
וס"ל בפ"ד מה' חנוכה הלכה א' דב"ש
וב"ה קאי על המהדרין, וידוע דברין זה
פוסקים אנו בהרמב"ם, והספרדים כתוס'
כמבואר בשו"ע סי' תרע"א סעיף ב'
במחבר וברמ"א, וכבר כתב בבאר היטב
(סיק ג') שם וז"ל: וזה חידוש, שהספרדים
נוהגים כתוס' והאשכנזים כהרמב"ם וזה
לא מצינו בשאר מקומות ע"כ.

ויל' לפי"ז התוס' והרמב"ם בספק
הנ"ל, דהנה בביאור סברת התוס' הנ"ל
נראה דהנה באבני נזר או"ח ח"ב סי'
תל"ב ס"ק ג' כתב ליישב קושית החלקת
יואב, אמאי קי"ל בשופר דצפהו זהב

אוצר החכמה

דפוס

במקום הנחת פה פסול, נימא כל לנאותו
אינו חוצץ, וכתב ע"ז באב"ז: עי"ל לפי
משי"כ התוס' מנחות (ל"ב ע"ב) ח"ל: אבל
תפילין דמחופין בעור לא שייך בהו נח,
וע"כ במקום הנחת פה לא שייך נח, דאין
נח מצוה אלא בשעת מצוה והכא בשעת
תקיעה מכוסה בפי התקע ע"כ.

וי"ל דזה גם סברת התוס' בשבת כאן,
דע"כ ב"ש וב"ה לא קאי אמהדרין, דהרי
א"כ אין ניכר הנח, ובהידור דכך התורה
דילפינן מזה קלי ואנוהו בעי שיהי' ניכר
הנח וכדברי התוס' הנ"ל במנחות
וכאב"ז.

אך הרמב"ם ס"ל דההידור בנ"ח הוא
דין מיוחד בנ"ח, וכמו שהתבאר לעיל
אות ג' עפ"י דברי המג"א סי' תרנ"א
מהרמב"ם לברך על ההידור בנ"ח, וא"כ
הוא דין מיוחד בנ"ח, וא"כ אין צריך
שיהא ההידור והנח ניכרים, דזה דין דוקא
בזה קלי ואנוהו – בכל התורה, ולא בנר
חנוכה שהוא דין מיוחד וכנ"ל ידוק
היטב.

בגמ' (שבת כ"א ע"ב): א"ר זירא וכו' ואסור להשתמש לאורה. איי ברין
וברמב"ן דלכך אסור להשתמש לאורה, משום דומיא דמנורה בעינן. ודקדק כ"ק
מרן אדמו"ר זצ"ל בעל האמרי אמת מגור, למה באמת היי אסור להשתמש בנרות
המנורה, לפי מ"ש (פסחים כ"ו ע"א) קול ומראה וריח אין בהן משום מעילה,
(עיי"ש בתוס' ד"ה מעילה שיטת הירושלמי), ואמר שי"ל הפירוש שכיון שאסור
ליהנות ממעשה נסים, וכל ימי חנוכה דלקו נרות המנורה בנס, והיי' אז בימי חנוכה
איסור להשתמש לאור המנורה, לכן התקינו גם בנרות חנוכה שיהיי' אסור
להשתמש לאורן, כיון שהם זכר למנורה של אז.